

Barat Vusal

Qurulu yaya banzər çatma qaşım!
" *Kitabi -Dədə Qorqud*" dan
...Gözünlə qaşın ənalhəqq deyir.
Nəsimi.

Dedim: inci nədi, dedi: dişimdır,
Dedim: Kaman nədir, dedi: qaşımdır.
Əzrumlu Əmrah

Klassik şairlər qaşa qabü-qövseyin demişlər. Onu iki hilalın, iki kamanın arası adlandırmış, gerilmiş yaya bənzətmişlər.

Oğuz xaqan yayı hakim, oxu isə elçi sayırmış. Qaş məthumunun nə qədər önəmli olduğu bir el misalından da aydın görünür. "Qaş düzəldiyin yerdə vurub göz tökma". Buradan qaş düzəlməyən heç də asan olmadığı məsələsi də ortaya çıxmırmı?

Maraqlıdır ki, ana batinında ilk tük qaşa gəlmiş. Bu, nəyə işarətdir? Bəlkə yarıdanın ilkinliyinə? Bəlkə Oğuz xaqanın qaş hakimi saymağı burdan ilgilənir?!

Yəni qaşın gözədən yuxarıda vücuda gəlməsi (gətirilməsi!) elə-bələ deyilmiş. Həmin hakimin (yuxarının, yuxarılığın!) missiyası ilə bağlıymış bəlkə?

Toğrul bəyin damğasında, tuğrasında möhür timsalında yay və ox şəkli olmuşdur. Mirəli Seyidovun fikrincə? oğuzlarda yay həm də başları sayılan Göyün rəmzi imiş. Ona görə də yayın içində "Allaha məxsusdur" sözləri yazılmış.

Yaxud mərac gecəsində Məhəməd peyğəmbər niyə məhz yarıdanla iki qaş arası məsafə qədər bir məqamda saxlanılmışdı?!

Seyid Əziz Şirvani ay üzlü gözəlin qaşını görməyi ömrünün bayramı kimi dəyərləndirib və onu gündə görmək istəyib.

Qaşını gördüm o mahin,
eydi-azəmdə bu gün,
Könlümü şad et xudaya,
gündə bu bayram ilə.

Nəsiminin qəzallarından birində iki cahanı almış qoşun içərisində qaş da var. Hətta digər şairlər kimi o da inanmışdır ki, (inandırmaq istəmişdir ki!) göz, qaş, zülf, və xaldan ibarət olan bu qoşunda bunlardan ikisinin də bir yerdə olmağı kifayətdir. Ona görə də Nəsimi yazırdı: "Zülfünlə qaşından gizli sırr açıldı" "Zülfü-qaşından beyanı siri pürnəhan oldu fani, Haqq Taalanın kəlamı vəchi insan oldu faş"!

Nəsimi üzdəki 7 müşəfdən söz açırdı. Müshəf üzərində Quran yazılmış kağız deməkdir. 7 müşəf deyəndə üzde 7 xətt (1 saç, 2 qaş, 4 kirpik=7) bildirilir, Quranın 7 qayda oxunuşu nəzərdə tutulur.

Bir xalq bayatısında da təxminən bu müşəf öz əksini tapmışdır:

Mən aşiq bağça Pəri,
Bağbandı bağça pəri.
Qaşın bağ, gözün bağban,
Kirpiyin bağ çəpəri!

Xalq arasında çox vaxt "axşam düşürdü" əvəzinə "qaş qaralırdı" deyilir, bu da uğurlu bənzətmədir. Yenidən qaralmağa başlayan hava (axşamüstü) qaralan (qara) qaşa bənzətmirimi?!

Qaşı kaman, könlüm onun butası,
Qatı yay çəkilib qollara doğru.

Haqq aşığı Qurbani qaş kaman olan gözəlin qarşısında könlünün hədəf olduğuna işarə etmiş, könlünü bu kaman qaşın butası saymışdır.

Yayı qaşa bənzətmək mümkün olduğu halda günün batışının hilalə oxşayan son hələsinə də qaşa bənzətmək olmazmı ki? Niyə olmur ki?!

Bunu Aq Aşiq müşahidə edə, Aq Aşiq deyə bilərdi:

Gün göydə batıb getdi,
Qaşını çatıb getdi.

Hündür bir dağın, tapanın, yamacın güclə görünən, qaralan hissəsinə də məcazi mənada qaş deyilmirmi? Məsələn, "Filan dağın yayıl yamacını qaş"!, "filankəs qaşda dayanmışdır" və s.

...Məcnun (Qeys) Leylinin adını yazmaq istəyəndə sadəcə olaraq qaş şəkli çəkmiş.

Məşhur el aşığı Novras İman öz qoşmalarından birində bunu belə mənalandırmışdır:

Məcnun gözü qaldı Leyli qaşında,
Yazıq canı yandı eşq atasında.
Çöl quşları yuva saldığı başında,
Tutulubdu niçki, qulağı, gözleri!

Fikir verin, niyə aşıqın (və aşığın) gözü sevgilisinin üzündə, gözündə deyil, məhz qaşında qalır?!

Qaş görməyin də Məracı gedib

Qeys Leyliyə əziyyət olmasın deyə onun da kitablarını özü götürmüş. Sinfə girəndə ayaqqabılarını qapının ağzında cütləyib yanaşı qoymuş. Bu da azmış kimi, aşıqla-məşuq bir-biriylə hamının danışı bilmədiyini başqa bir dildə - "Eşq-dili"ndə, yəni gözələ-qarıdan danışarlarmış:

Keyfiyyəti-halı eyləmə faş,
Gəlmişdi təkəllümə gözü qaş.
Eylərdi göz ilə bu xitabi,
Qaş ilə verərdi ol cavabı!

Məşhur italyan heykəltaraşı Mikelandelo ahl yaşlarında böyük, platonik məhəbbətlə sevdiyi qadının qələm qaşlarını "cənnətin qapısı" adlandırmışdır.

"Baxdı məhrabə könül, qaşlarını yad eylədi" deyənlər Hafiz də məcazi mənada qübbəni, künbədi-tağı gözəlin qaşına oxşadırdı. Ondan dərs almaq istəyirdi:

İstəram qaşlarını məktəbimə tac eyləyäm,
Eşqimin dərsini oxu oxuyam Məcnuntək!

Qabü-qövseyin yaxud iki qaş arası məsafə

ESSÉ

gəlməyə bərabər olduğunu xatırlasaq, hər şey aydın olar, üstəlik, qaşda Allahın ilkinliyinə işarət də olduğunu demişdik, axı!

Gözlərə, qaşlara onlarla, yüzlərlə şeirlər, hətta poemalar yazılmışdır.

...Yeniyyətə, on üç, on dörd yaşında Eybi yoxdur kirpiyində, qaşında.
(*"Əsli və Kərəm" dastanından*)

Həmin şeirlərdən biri də Səməd Vurğunun məşhur "Gözler" şeiridir. Şeir belə başlayır:

Yənə qılıncını çəkdi üstümə,
Qurbanı olduğum o ala gözler.
Yənə cəllad olub durdu qəsdimə
Qələm qaş altından piyalə gözleri!

Səməd Vurğun və ondan əvvəlki klassik şairlər qaş niyə qələmə bənzətmişlər?

Əvvəla, ona görə ki, deyilənə görə Allah ilk dəfə qələmi xəlg etmişdir. Sonra, yadıma salmaq ki, keçmişdə yazını quş lələyi ilə yazırdılar. Quş lələyinin ayrılıyı eynilə qaşın (yayın, kamanın) ayrılıyına oxşayır. Demək, bənzətmə (lər) düzgün edilibdir.

Xətayiyə görə aşiq olanın qibləsi üzüdür. Namaz qılanda məsciddə məhrab (qiblənin istiqamətini göstərən yer) deyilən bir yer var.

Sən demə, insandakı həmin məhrab qaş imiş.

Aşıqlıq qibləsi yüzündür ey dost,
Qaşın məhrabına minbər gəlibdir.

Qurbani də bu namaz qılıma "qaydasından" danışdı: "Sevgilimin qaş Kəbə küncüdü" yeni (mehdabdi) deyirdi.

S.Ə.Şirvani qaş da vəsf etməkdən yorulmamışdır. Özünün gözəlin qaşının əlinə ölməsini arzulamışdır:

Ol kəman qaş nola kim tiri-nigahilə mənə
Bir savab eyləyibən öldürə, qurtara, gedə.

Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsərində Leyli ilə Məcnunun (Qeysin) məktəb illəri də təsvir olunmuşdur.

Şair düz deyir: Cahan içrə haçan ayrı qibləgah görünmüşdü ki?!

Ancaq məsələnin mahiyyəti bu deyil. Səcdə edilənin (qaşın) səcdə olunmağa layiq olmasıdır!

Qaraca oğlan "Dədə Qorqud" dastanında deyildiyi kimi gözələ "qaşların qurulu yaydır" deməklə kifayətlənmiş, onun qaşını üç günlük Ayla (hilalə) müqayisə edir:

Uçub könülə qoşduğum,
İçib bədəni, qandığım,
Üçə günlük ay sandığım
Vardır qara qaşın, gəlin!

Qaşın "qabü-qövseyin" sanılması, Məracı bərabər tutulması M.Ə.Sabir yaradıcılığında aşağıdakı şəkildə yer alıb:

Qabə-qövseyin qaşın,
leylatlı-əsra zülfün,
Tapmışam mərtəbeyi-hüsnə
sən Məracı.

M.H.Şəhriyar gözəlin iti, xəncər qaşını ləzgi rəqsi oynayan adamın üstündəki xəncərə bənzətdir.

Bir çox aşiqlər, şairlər, o cümlədən, Aşiq Ələsgər üçün dar ağacı gözəlin qaşlarıymış:

AY nəzənin, ay qabağın altından
Nə göyçək çəkilib qara qaşlarını!
Gözlərin süzülüb, canım üzülüb,
Vurdu ürəyimə yara qaşlarını!

Əslin mələk, cismün huri-qılmandı,
Camalın xoşundan ciyərim yandı.
Ədalət hakimidi, adil divandı,
Rəhm eləmir günahkara qaşlarını!

Gözlərin görənini canını alır,
Həsratını çəken vaxtsız qocalır.
Sardarı, suftanı taxtından salır,
Bərham vurur ürüzgərə qaşlarını!

Gözüm qaldı hilal qaşın tağında,
Məcnun oldum, qaldım Leyli dağında.
Yazıq Ələsgəri qoca çağında
Zülmilə çəkdi mən də qəşlarını!

Qaşın rəmzi mənası, eləcə də sirri ilə bağlı məsələlərə daha çox Nəsiminin şeirlərində rast gəlinir. Nəsimi hesab etmişdir ki, cananı görmək üçün can qurban etmək lazımdır gəldiyi kimi, qaşın da sirrini anlamaq istəyən "Ol yara" qurban olmaq bacarmalıdır.

...**Qaşındır qabile qovseyin ki,**
əsrannə ol girməz,
Bəli, bu sirri ol bildi ki,
qurban oldu ol yara!

Quranın mənasını öyrənməyən yolu da Nəsimiyə gün kimi belliydi. Allahın öz sirrini gözde və qaşda gizlətdiyini o, belə beyan edirdi:

"Kirpigin, qaşınla, zülfün sirrin məndən eşir".
Nəsimiyə görə, gözəlin...

Gözleri, qaşını ənalhəqq çağırır,
Gör bu sirri kimdə nihan eyləmiş.

...**Kirpiyi, qaşını, saçını Qurandı anın,**
üzü lövh,
Müşəfi itirmə ey hafiz ki,
Quran buldum uş!

Davamı səhifə 17-də

Qaşı bir çox şairlərin Kəbənin mehrabına bənzət-diklərinə az rast gəlməmişik.

Nəsimi də bu fikirlə razıdır "Kəbənin-mehrabı qaşın" eşqiylə yazır:

*Afərin olsun nigarn zülf ilə-qaşına,
Gər macal bulsam həbibim, çevriləydin başına*

deməklə kifayətlənməyib demişdir: "Qaşın mehrabına qıldım sucudu".

"Qabu-qovseyin"- iki qovs (qaş) arası məsafə" ifadəsi Məhəmməd peyğəmbərin Meracıyla bağlıdır. Bu hadisə-peyğəmbərimizin ən yaxın məsafədən Onu (Onun varlığını!) seyr etməsi, Ondan tapşırıqlar alması dini ədəbiyyatda kifayət qədər işıqlandırılmışdır.

"Qabū- qövseyin" ifadəsi Quranın "Ənnəcın" (Ul-duz) surəsinin 9-cu ayəsindən öz əksinə tapıb. Bu surədə deyilir ki, "Məhəmməd dünyadan uca yerdə idi"; "Allaha yaxın oldu". "Onların yaxın olmağı iki yay qə-dəri, ya ondan da az idi". "Məhəmməd yalan demədi, o şeyi ki, öz gözüylə gördü".

Nəsimi də bu hadisəni (möcüzəni!) yaxşı bilirdi. Bu fikirdəydi ki, Merac gecəsindəki iki qaş arasındakı məsafəylə bağlı mənanı, mahiyyəti, xüsusilə də, sirri hər kəs fəhm edə bilməz, ona görə də yazırdı:

*Qabū qövseyinin Rimuzun sanma ki, fəhm eyləyə,
Kim ki, zahir görmədi şol mahu-bədrin qaşını.*

Qövs yaya oxşadığına görə insan qaşlarına bənzədilir. Qaşlar bir-birinə həm yaxın, həm də azacıq da olsa bir-birindən aralıdır. Demək, Meracda Allahla Məhəmməd arasındakı məsafə çox yaxınmış, lap çox!

Həm də bir azca aralıq məsafə varmış. Nəsimi də öz qəzəlinə bunu demək istəyir ki, "Qabū qövseyin" rimuzunu (sirri) fəhm etmək üçün zahirdə bədirlənmiş ayın qaşını (hilalı) görmək gerek idi. Çünki o boyda bədirlənmiş Ay birdən-birə zahirə çıxmır ki?! İlk dəfə hilal vəziyyətində, yay kimi, qaş kimi olanda gözə görünür...

*...Ey üzü cənnət, xəti reyhan, dodağı səlsəbil,
Laməkan bədrü hilalidir üzünlə qaşınız.*

*...Ey cəmalın ərşi-rəhman, qabu-qovseyin qaşınız,
Nəqşi maövha yazıbdır hüsnünə nəqqaşımız.*

Ərəbcə qaşa "hacib", zülfə "cəd" deyilir. Əbcəd hesabı ilə hər ikisinin cəmi 14-ə bərabərdir. İkisini topladıqda 28 edir.

Hürufilər və Nəsimi burdan belə nəticə çıxarırlar ki, Ay 28 gün ərzində fələyi seyr etdiyi kimi, insan 28 hərfin köməyi ilə kamillik dərəcəsinə çatdıqda dünyanı seyr edib öyrənə bilir. Çünki bütün sirlər 28 (32) hərfdədir. Həmin hərflər isə "sirlər dünyası"nın gizli qapısı və qızıl açarıdır.

Nəsiminin qaş "Vənnaziat"da adlandırılmasından belə məlum olur ki, qaşın və zülfün bir-biriylə möhkəm ittifaqları vardır. Hər şeyə qələbə çalmaqdadılar. Necə ki, züflə xalın bir-biriylə ittifaqa girməsi Saib Təbrizini az qala olmanın qorxuya salmışdı ("Zülfü afət, teli fitnə, qara xalı bəla, vay o gündən ki, bu kafirlər bir ola").

Quranda "And olsun allahı zikr edənlərə" anlamına gələn "Fəttaliyati zikrən" ifadəsini Nəsimi əsas tutaraq Allahın birliyini zikr edən qaşa and içirmiştek deyir:

*"Fəttaliyati zikrən" əl qabu-qaşın, ey can,
Adəm deyildir ol kim, bu mənindən bəridir.*

Yəni qaşın "Allaha and olsun!" sözlərini eşitməyən", bu mənanı anlamayan adam deyildir!

Nəsimiyə Nəsimi xitabən deyir ki, "camalı göylərin allahı (ərşi-rəhman) olan Nəimi, əhsəni surətdə sən gözəl bir çöhrəsən. Sənin üzünlə qaşın (!) 28 hərfi və rəqəmi təmsil edən, mənası hər kəsə bəlli olmayan hilaldır!

Və bu hilalı da daha yaxşı görmək, sevmək, öymək üçün Nəsimi olmaq gerekmiş.

*...Yazmış əzəldə katibi-qüdrət qaşın "nur"un,
Bir hərfdir ki, cüvələnir yüz kitabədən.*

*...Mən sənin qaşın önündə istərəm qurban olam,
Qaldır üzdən pərdəni, ta bayramım olsun əyan,
Könül, tərək etmədən canı, qaşın sevdasına düşmə,
Nə mümkündür keçə insan belə kaman qaşdan!*

Qaş da Meracmış!

*...Ol qara kaman qaşlar Meraci-Nəsimidir,
Ey qaş hilal canan, ey şəmi-şəbi hicran!*